

Tallinna kaupmeheemanda toidupotist, hansakaupmehest ja muust

Vana Tallinn XV (XIX). Vastutav toimetaja
Raimo Pullat. Tallinn, 2003, 270 lk.

Teatava, teadusvälistest teguritest tingitud ajanihkega on ka Eesti ajalooteadus hakanud viimastel aastatel tegelema igapäeva- ja mentaliteediajaloo, mis vaatlleb minevikku n.-ö. rohujuure tasandilt ning püüab taaselustada tavaolmet ja seda, kuidas on oma kaasaega ajaloos nähtud. Nii näiteks on Krista Kodres vaadelnud Tallinna 17.–18. sajandi elamut ja selle sisustust,¹ Inna Põltsam söömis- ning joomistavasid keskaegses Tallinnas,² Marge Rennit igapäevakultuuri 18.–19. sajandi Tartus.³ Eriti intensiivselt on aga *Alltaggeschichte*-teemalisi kirjutisi ilmunud viimasel ajal “Vana Tallinna” veergudel.⁴

Sama teemat jätkab ka almanahhi värsked, arvult 15. köide. Lõviosa sellest moodustab Lauri Suurmaa värskelt kaitstud magistriväitekirja publikatsioon, milles autor keskendub Tallinna kaupmeeste 18. sajandi lauakultuurile. Heaks eelduseks niisuguse töö kirjutamisele oli kahtlemata Raimo Pullati publitseeritud kaks köidet Tallinna kaupmeeste varaloendeid,⁵ mis katavad kogu 18. sajandi ning kujutavad esinduslikku ja esmajärgulist allikmaterjali kõikvõimaliku materiaalse ja sotsiaalse probleemistiku uurimiseks.

Lauri Suurmaa kaastöö koosneb kolmest peatükist. Neist esimeses vaadeldakse uuritavat sotsiaalset kihti, st. 18. sajandi Tallinna kaupmeest, teises keskendutakse varaloendites ära toodud lau- ja kööginõude kvantitatiivsele ja kultuuriajaloolisele analüüsile, kolmandas heidetakse lähem pilk kahe kaupmehe maisele

varale. Teksti ilmestavad asjakohased pildid ning nähtavasti töömahukaim ja infotihedaim, ehkki oma ulatuselt vähem silmapaistev osa – diagrammid ja tabelid.

Kuid autor ei piirdu kuiva statistika ning kirjeldamisega, vaid kasutab sellega kõrva ka uuritava perioodi kaasaegset vastavasisulist kirjandust – 18. sajandi entsüklopeediaid (Marperger, Krünitz), olukirjeldusi (Petri), kokaraamatuid (s.h. esimest eestikeelset aastast 1781, ehkki tõlkelist ja rootsipärasest). Muide, toodud osundustest ilmneb omaaegse tõlki- ja üllatavalt hea eesti keele oskus, mistõttu selle “Köki ja Kokka Ramatu” kulinaarne terminoloogia võiks anda põhjust lähemakski uurimiseks. Samuti ei vaadelda temaatikat ainult Tallinna paeselt mättalt, vaid veetakse võrdlusjooni kultuuriliselt lähemate naabrite, Saksamaa ja Poolaga, puudutades kättesaadava kirjanduse piires ka Soome ning Rootsi olusid. Uurimuse ainesest ja selle võrdlevast meetodikast tulenevalt on magistrandil tulnud kokku puutada ka n.-ö. antiigi valdkonnaga – omaaegse keraamika, tina, messingi, hõbeda jne. moe arenguga.

Hoolsa töö tulemusel on selgunud jõukama tallinlase peamised köögi- ja sööginõud, nende materjal, hulk, ja mis kõige tähtsam, muutused, mis 18. sajandil selles vallas aset leidsid. Eelkõige pean siin silmas Meisseni portselani ja Delfti fajansi leviku alguse dateerimist Tallinnas 1730.–1740. aastatega, aga samuti nõude otstarbe ja tüpoloogia mitmekesistumist seoses uute ja peente roogade ilmumisega eurooplase, k.a. meie kaasmaalase toidulauale (kohv, šokolaad, austrid jne.). Tuleb tunnistada, et kaks sajandit tagasi ehtis korralikku söögituba tunduvalt mitmekesisem nõude valik, kui me tänapäeval kasutame või ette kujutadagi oskame. Muide, omaette tulemus on juba ka toonaste roogade-jookide valiku väljaselgitamine. On ju mineviku tavaelu ajaloolase jaoks kõige raskemini ligipääsetav uurimisvaldkond, mida avada on võrreldamatult keerukam kui käsitleda suuri lahinguid ja kuulsaid kuningaid. Seega võib tõdeda, et Lauri Suurmaa on aidanud lugejal

¹ K. Kodres. Elamuinterjööriist ja selle sisustusest Tallinnas 17.–18. sajandil. – Vana Tallinn II (VI), lk. 51–79.

² I. Põltsam. Söömine-joomine keskaegses Tallinnas. Tallinn, 2002.

³ M. Rennit. Tartu magistraadi varaloendite kasutamine linna olme ja materiaalse kultuuri ajaloo uurimisel (19. sajandi 1. pool). – Tartu Linnamuseumi Aastaraamat VII. Tartu, 2001, lk. 1–103.

⁴ Tutvustused vt. I. Leimus. Modus vivendi ehk elulaad. Vana Tallinn XIII (XVII). Tuna 2003, nr. 2, lk. 137–139; Ikka vanast Tallinnast. Vana Tallinn XIV (XVIII). – Tuna 2003, nr. 2, lk. 140–141.

⁵ Die Nachlaßverzeichnisse der deutschen Kaufleute in Tallinn. Bd. I, 1702–1750; Bd. II, 1752–1775, bearb. von Raimo Pullat. Tallinn, 1997; 2002.

pista nina sõna otseses mõttes tollase kaupmeheemanda toidupotti.

Põnevat lugemisainest asjahuvilistele pakub Kieli ajaloolane Carsten Jahnke, skitseerides Hansalinna Lübecki Arhiivi ja Tallinna Linnaarhiivi allikaile tuginedes ühe siinse 15. sajandi kaupmehe Bernd Pali eluloo. Kui Bernd Pal 1503. a. suri, jättis ta järele suhteliselt tagasihoidliku päranduse – 1500 Lübecki marka ning pisut majakraami. Ja seda vaatamata asjaolule, et sündinud (arvatavasti 1437. a.) Lübeckis põlisesse ja jõukasse kaupmeheperre, olid tal kõik eeldused edukaks karjääriks, nagu seda tegid mitmel elualal tema aruhked õed-vennad. Liitai oli Bernd Pal heades suhetes paljude oma mõjukate eakaaslastega Lübeckis.

Juba 1444. a. saabus poisike Tallinna ida-kaubandust õppima. Kümme aastat hiljem võeti ta mustpeade sekka, järgmisel aastal sai alkapitaliks 800 marka ja tõi Tallinna oma esimese kaubasaadetise. Täielikult iseseisvus Bernd Pal 1458. a. Siiski ei abiellunud noormees Tallinnas, vaid pöördus pärast oma isa surma 1470. a. tagasi Lübeckisse. Mõne aastaga sai temast seal mitme lugupeetud vennaskonna liige. Paraku jäi äriedu Lübeckis tulemata. 1478 oli meie kaupmees Tallinnas tagasi ning püsis Liivimaal elu lõpuni. Vaid korra, 1486–1487, lahkus ta veel siit, võttes ette palverännu Santiago de Compostelasse. Aastani 1500 arendas Bernd Pal hoogsalt äri, siis aga haigestus raskesti ning, nagu ülal märgitud, suri 1503. a. Tema hauakivi võib praegugi imetleda Dominiiklaste kloostris Katarina käigus.

Bernd Pali kontaktidest saame ettekujutuse tema Tallinna Linnaarhiivis säilinud 1482.–1503. a. kaubaraamatute põhjal. Reeglina kuulus hiliskeskajane hansakaupmees laiemasse suhetevõrku. Bernd Pali Lübecki-perioodil moodustasid selle Flandria ja Inglismaaga kauplev Bernd van Winthem Lübeckis ning Tallinna raehärra Johann Grest. Bernd van Winthemil jälle olid tihedad sidemed Hamburgi raehärra Henning Büiringiga, kes oli ärisuhetes orienteeritud Inglismaale. Nõnda tekkis kindel sild London/Brügge–Hamburg/Lübeck–Tallinn. Hoopis laialdasem ja mitmeharulisem oli Bernd Pali suhtevõrk Tallinna-ajajärgul. Idakaupade muretsemise eest hoolitses Narvas tema nõbu Bernd Runge. Lääne suunas sidus teda esiteks ärisuhe Lübecki vendade Greveradedega, kes pealegi olid Hamburgi vekslipanga omanikud, teiseks Runge venna Hinrichi ja tolle kompanjoni Brand Hogeveltiga, kes mõlemad olid ka tema sugulased. Hinrich Runge kauples Bergeni,

Hinrich Greverade Skånega. Madalmaades ja Prantsusmaal esindasid Bernd Pali huve Hermen ja Hans Runge. Danzigis oli tema kompanjoni sealne raehärra ja suurkaupmees Jacob van Vrechten, kelle sidemed ulatusid Austriast Norrani. Nõnda oli Bernd Pali näol kaetud kogu klassikaline Tallinna kaubandusvõrk.

Niisiis kuulus hiliskeskajane hansakaupmees üheaegselt mitmesse äriühingusse, mille liikmed omakorda olid ühenduses mingite teiste liitudeseltsidega. Moodustus vägagi komplitseeritud kude, mis andis kaupmehele teavet konjunktuuri kohta kogu laias Euroopas ja ühtlasi varustas teda vajalike kaupadega.

Kõneldes tolaegsest kasumist, viitab autor asjaolule, et hiliskeskajane arvepidamiskunst ei võimaldanud kaupmel saada oma ärisuust selget ülevaadet. Vähe sellest, et kogu saadud tulu investeeriti kohe jälle uutesse tehingutesse – kerkib koguni küsimus, millest kaupmees üldse elas. Bernd Pali puhul äratab igatahes imestust, et terve tema küllaltki pika elu bilansiks kujunes kõigest 700 marka. Sellise ilmse edutuse põhjuseks pakub autor välja Pali liigset riskipõlgust, aga ka perifeerse Tallinna tagasihoidlikke võimalusi.

Lisaks algupärastele uurimustele sisaldab värske “Vana Tallinna” köide Raimo Pullati publikatsiooni Tallinna Linnaarhiivist – kahe siinse 18. sajandi käsitöölise, rätsep- ja kingseppmeistri varaloendeid, mis pakuvad head võrdlusmaterjali sama autori avaldatud kaupmeeste pärandilõiketele.

Kogumikku jätkavad kaks juubelijuttu (“Eesti numismaatik Ivar Leimus 50” ning “Soome rahvastikuteadlane Oiva Turpeinen 60”) vastavalt Tiina Kala ja Raimo Pullati sulest, Wismari teadlase Frank Brauni ülevaade sealse linnapildi ja ehitusstruktuuri muutustest 17. sajandi teisel poolel ning Juhan Kreemi retsensioon teeneka Tallinna-uurija Heinz von zur Mühleni järjekordse uurimuse kohta Tallinna maksunimestikest aastatel 1369–1372. Pikeema vaatlusega Tallinna ajakirjade kunstilisest kujundusest 1930. aastail esineb Merle Talvik. Lugeja saab ülevaate nii esimese iseseisvusaja trükikodadest, kujunduskunstnikest kui ka ilmunud väljaannetest.

Seekordse “Vana Tallinna” lõpetab Helve Russaku koostatud, kogumiku I(V)–XIV(XVIII) köites ilmunud kirjutiste juba üsnagi aukartust äratav bibliograafia.

Ivar Leimus